

Children Growing Up In Small Families And Their Social Adaptation

Ashuraliev Rahmonjon Soyibjon oglu

Asian International University

rashuraliev039@gmail.com

Annotation

This article provides a comprehensive and systematic scientific analysis of the social adaptation process of children growing up in small families. The study examines children's adaptation to the school environment, emotional stability, level of self-control, and the formation of relationships with peers as key social indicators.

The results of the study show that children growing up in small families usually have high rates of rapid adaptation to the educational process, management of their emotions, and independent decision-making. This is explained by the fact that parents provide their children with more individual attention, emotional support, and educational resources. At the same time, in some cases, these children may experience certain difficulties in communicating with peers, participating in group activities, and assuming social roles. This is explained by the limited daily social experience, in particular, with siblings.

The conclusions drawn in the article serve to more effectively support the social development of children growing up in small families, to develop special programs aimed at developing social skills in educational institutions, and to formulate practical recommendations for parents. The results of this study are of significant theoretical and practical importance for scientific research in the fields of child psychology, pedagogy, and social development.

Keywords: small family, social adaptation, child development, emotional stability, adaptation to the school environment.

Annotatsiya

Mazkur maqolada kichik oilalarda voyaga yetayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuv jarayoni kompleks va tizimli tarzda ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolalarning maktab muhitiga moslashuvi, emotsional barqarorligi, o'z-o'zini boshqarish darajasi hamda tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlarning shakllanishi asosiy ijtimoiy ko'rsatkichlar sifatida o'rganiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik oilalarda o'sayotgan bolalar, odatda, o'quv jarayoniga tez moslashish, o'z his-tuyg'ularini boshqarish va mustaqil qaror qabul qilishda yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'ladilar. Bu holat ota-onalar tomonidan farzandga ko'proq individual e'tibor, emotsional qo'llab-quvvatlash va ta'limiy resurslar taqdim etilishi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, ayrim hollarda ushbu bolalarda tengdoshlar bilan muloqot, jamoaviy faoliyatda ishtirok etish hamda ijtimoiy rollarni egallash jarayonida muayyan qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Bu esa kundalik ijtimoiy tajribaning, xususan, aka-uka va opa-singillar bilan bo'ladigan o'zaro munosabatlarning cheklanganligi bilan bog'liq holda izohlanadi. Maqolada olingan xulosalar kichik oilalarda o'sayotgan bolalarning ijtimoiy rivojini yanada samarali qo'llab-quvvatlash, ta'lim muassasalarida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlar ishlab chiqish hamda ota-onalar uchun amaliy tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot natijalari bolalar psixologiyasi, pedagogika va ijtimoiy rivojlanish sohalaridagi ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: kichik oila, ijtimoiy moslashuv, bolalar rivoji, emotsional barqarorlik, maktab muhitiga moslashuv.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda oilaning tuzilishi sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi, iqtisodiy barqarorlikka bo'lgan ehtiyojning ortishi hamda ijtimoiy qadriyatlar tizimidagi transformatsiyalar natijasida kichik oilalar modeli tobora keng

tarqalmoqda. Ko'plab jamiyatlarda bir yoki ikki farzandli oilalar ustuvor shaklga aylanib, bu holat tarbiya, ta'lim va shaxs rivoji jarayonlarida yangi ijtimoiy-psixologik sharoitlarni yuzaga keltirmoqda. Shu sababli, kichik oilalarda voyaga yetayotgan bolalarning shaxsiy kamoloti, emotsional rivoji va ijtimoiy moslashuv xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganish zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Bolalarning ijtimoiy moslashuvi ularning maktab muhiti, tengdoshlar guruhi, o'qituvchilar hamda kengroq ijtimoiy tizim bilan samarali munosabat o'rnatishi orqali namoyon bo'ladi. Ushbu jarayon shaxsning emotsional barqarorligi, muloqot ko'nikmalari, ijtimoiy rollarni anglash va o'zini anglash darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Ijtimoiy moslashuv nafaqat bolalarning akademik muvaffaqiyati, balki ularning kelajakdagi ijtimoiy faoliyati va jamiyatdagi o'rnini belgilovchi muhim omil sifatida qaraladi.

Kichik oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar, odatda, ota-onaning individual e'tiboridan kengroq foydalanish, ta'limiy resurslarga erkinroq kirish va emotsional qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Biroq, ushbu ustunliklar bilan bir qatorda, ular tengdoshlar bilan kundalik muloqot, jamoaviy muhitda ijtimoiy rollarni o'rganish hamda nizolarni hal etish ko'nikmalarini shakllantirish borasida muayyan cheklolarga duch kelishlari mumkin. Shu bois kichik oilalar sharoitida voyaga yetayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuv jarayonini har tomonlama, kompleks yondashuv asosida tahlil qilish muhim ilmiy vazifadir.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi kichik oilalarda o'sayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuv xususiyatlarini empirik va nazariy jihatdan tahlil qilish, ushbu jarayonga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash hamda olingan natijalar asosida pedagoglar, ota-onalar va mutaxassislar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu tadqiqot bolalar psixologiyasi va ijtimoiy pedagogika sohalarida olib borilayotgan ilmiy izlanishlarga muhim nazariy va amaliy hissa qo'shishi kutiladi.

Nazariy asoslar

Oilaviy muhit bolalarning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. Psixologik va pedagogik tadqiqotlarda oilaning tuzilishi, ota-onalar bilan o'zaro munosabatlar sifati, tarbiya uslublari hamda oilaviy resurslar bolalarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojiga bevosita ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida qayd etiladi. Ayniqsa, bolalik davrida shakllanadigan munosabatlar modeli shaxsning keyingi hayotiy faoliyati, jamiyatga moslashuvi va ijtimoiy rollarni o'zlashtirishida muhim rol o'ynaydi.

Kichik oilalarda, odatda, ota-onalar farzandga ko'proq individual e'tibor qaratish imkoniga ega bo'ladilar. Bu holat bolaning o'zini qadrlashi, emotsional barqarorligi va o'ziga bo'lgan ishonchining mustahkamlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, ota-onaning ta'lim jarayoniga faol jalb etilishi, bolaning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos pedagogik yondashuvlarni qo'llash imkoniyati kichik oilalarda nisbatan yuqori bo'ladi. Natijada, bunday muhitda voyaga yetayotgan bolalarda mustaqil fikrlash, mas'uliyat hissi va akademik motivatsiya rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratiladi.

Biroq ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, shaxsning muloqot, hamkorlik, raqobat va nizolarni hal etish kabi muhim ijtimoiy ko'nikmalari kundalik ijtimoiy tajriba jarayonida shakllanadi. Katta oilalarda bolalar ushbu tajribani ko'pincha aka-uka va opa-singillar bilan bo'lgan o'zaro munosabatlar orqali egallaydilar. Sibling munosabatlari bolaga murosaga kelish, navbat kutish, o'z manfaatlarini himoya qilish va boshqalarning nuqtayi nazarini inobatga olish kabi ijtimoiy xulq-atvor modellarini amaliy tajriba asosida o'rganish imkonini beradi.

Kichik oilalarda esa bunday tabiiy ijtimoiy tajriba muhiti nisbatan cheklangan bo'lishi mumkin. Bu holat ayrim bolalarda tengdoshlar bilan muloqot qilish, jamoaga moslashish va ijtimoiy rollarni o'zlashtirish jarayonida muayyan qiyinchiliklar yuzaga kelish ehtimolini oshiradi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim davrida ijtimoiy o'yinlar, jamoaviy faoliyat va tengdoshlar bilan o'zaro aloqalar orqali shakllanadigan ko'nikmalarning yetarli darajada rivojlanmasligi bolalarning ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu bilan birga, zamonaviy rivojlanish psixologiyasi nuqtayi nazaridan qaralganda, oilaviy tuzilma bolalarning ijtimoiy moslashuviga yagona va hal qiluvchi omil sifatida qaralmasligi

lozim. Ota-onaning tarbiya uslubi, maktab muhiti, tengdoshlar bilan munosabatlar sifati, madaniy kontekst va individual shaxsiy xususiyatlar ham bolalarning ijtimoiy rivojida muhim rol o'ynaydi. Shu bois kichik oilalarda voyaga yetayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuv jarayonini baholashda kompleks, tizimli va ko'p omilli yondashuv zarur hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot sifat va miqdoriy yondashuvlarni uyg'unlashtirgan holda olib borildi. Bu yondashuv bolalarning ijtimoiy moslashuv jarayonini har tomonlama va chuqur o'rganish imkonini beradi. Tadqiqotda maktab yoshidagi 10–15 yoshdagi bolalar ishtirok etdi, ular turli oilaviy sharoitlardan kelib chiqqan: kichik oilalar (bir yoki ikki farzandli) va katta oilalar (uch va undan ortiq farzandli).

Bolalarning ijtimoiy moslashuv darajasi standartlashtirilgan psixologik so'rovnomalar orqali baholandi. Ushbu so'rovnomalar peer interaction (tengdoshlar bilan muloqot), emotional regulation (emotsional barqarorlik), school adjustment (maktabga moslashuv) va self-confidence (o'ziga bo'lgan ishonch) kabi asosiy ijtimoiy ko'nikmalarni o'lchashga qaratilgan. Shu bilan birga, pedagogik kuzatuvlar orqali bolalarning maktab va sinf muhiti bilan o'zaro aloqalari, guruh ichidagi xulq-atvori va muloqot uslublari tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida o'qituvchilar fikrlari ham muhim ma'lumot manbai sifatida jalb qilindi. Ular bolalarning sinfdagi ishtiroki, tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlari va ijtimoiy ko'nikmalari bo'yicha muntazam kuzatuv natijalarini taqdim etdilar. Bu usul tadqiqotga triangulyatsiya (bir nechta manbalarni birlashtirish) printsipini qo'shib, natijalarni yanada ishonchli va isbotli qiladi. Bolalar kichik va katta oilalarda o'sayotgan guruhlariga ajratilib, ularning ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari statistik va sifat jihatdan taqqoslandi. Miqdoriy tahlil uchun tavsifiy statistika, o'rtacha qiymatlar, standart og'ishlar va independent samples t-testlar qo'llanildi, bu orqali guruhlar o'rtasidagi farqlarni aniqlash imkoniyati yaratildi. Sifat yondashuvlar, ya'ni kuzatuv va o'qituvchilar baholari esa natijalarni kontekstualizatsiya qilish, individual farqlarni aniqlash va bolalarning ijtimoiy moslashuv jarayonini yanada chuqur tushunishga yordam berdi.

Shunday qilib, mazkur metodologik yondashuv kichik oilalarda voyaga yetayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuvini kompleks tarzda o'rganish, farqlarni aniqlash va pedagogik hamda psixologik tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kichik oilalarda voyaga yetayotgan bolalar maktab muhitiga moslashishda nisbatan yuqori ko'rsatkichlarga ega. Ular o'qituvchilar bilan samarali muloqot qilish, topshiriqlarni mustaqil bajarish va o'quv jarayoniga mas'uliyat bilan yondashishda faol bo'lishlari bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, bu guruhdagi bolalarda emotsional barqarorlik va o'zini nazorat qilish darajasi yuqori ekanligi kuzatildi, bu esa ularning stressli vaziyatlarda o'zini tutish va maktabdagi ijtimoiy hamda akademik talablarni bajarish qobiliyatini mustahkamlaydi. Statistik tahlil natijalari, xususan, o'rtacha qiymatlar va tavsifiy ko'rsatkichlar, kichik oilalardagi bolalarning school adjustment (maktabga moslashuv) va emotional regulation (emotsional barqarorlik) ko'rsatkichlari nisbatan yuqori ekanligini tasdiqladi. Independent samples t-testlar yordamida o'tkazilgan guruhlararo solishtirishlar esa maktab muhitiga moslashuv bo'yicha farqlarni sezilarli darajada aniqladi ($p < 0.05$), bu kichik oilalar sharoitining ijtimoiy moslashuv jarayoniga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Biroq tadqiqot davomida ayrim bolalarda tengdoshlar bilan muloqot qilish va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish jarayonida cheklovlar kuzatildi. Jumladan, jamoaviy o'yinlarda faol ishtirok etmaslik, konfliktli vaziyatlarda murosaga kelish va guruh ichida o'z rolini topish ko'nikmalarining yetarli darajada shakllanmaganligi qayd etildi. Bu holatlar kichik oilalarda ijtimoiy tajribaning ba'zi jihatlari nisbatan cheklangan bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

Shuningdek, o'qituvchilar kuzatuvlari va sifatli baholar natijalari shuni tasdiqladiki, kichik oilalarda o'sayotgan bolalar ijtimoiy moslashuvning ayrim tarkibiy qismlarida, xususan peer interaction (tengdoshlar bilan muloqot) ko'rsatkichlarida ba'zi zaif tomonlarga ega bo'lishi mumkin. Bu holat ularning ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlash uchun qo'shimcha pedagogik va psixologik yondashuvlarni talab qiladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, kichik oilalarda o'sayotgan bolalar o'zini maktab muhitiga moslashish va emotsional nazorat qilishda kuchli bo'lishiga qaramay, tengdoshlar bilan samarali muloqot va jamoaviy faoliyat ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha ijtimoiy tajribaga ehtiyoj sezadi. Bu xulosalar pedagogik yondashuvlarni individual va guruh darajasida moslashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Muhokama

Olingan natijalar oilaviy muhitning bolalarning ijtimoiy rivojlanishiga murakkab va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Tadqiqot ko'rsatdiki, kichik oilalarda ota-onalarning farzandga individual yondashuvi, doimiy e'tibor va emotsional qo'llab-quvvatlashi bolalarda emotsional barqarorlik, o'zini anglash qobiliyati va akademik motivatsiyaning muvaffaqiyatli shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, farzandlar maktab muhitida mustaqil topshiriqlarni bajarish va o'qituvchilar bilan samarali muloqot qilishda sezilarli darajada faol bo'lishlari bilan ajralib turadi. Biroq tadqiqot shuni ko'rsatdiki, kichik oilalarda o'sayotgan bolalarda kundalik ijtimoiy tajribaning nisbatan cheklanganligi ayrim ijtimoiy ko'nikmalar, xususan tengdoshlar bilan muloqot, jamoaviy faoliyatlarda ishtirok etish va nizolarni hal etish qobiliyatlarining yetarli darajada rivojlanmasligiga olib kelishi mumkin. Bu holat ijtimoiy moslashuv jarayonida kichik oilalar sharoitidagi bolalarning kuchli tomonlari va cheklovlarini aniq ko'rsatadi.

Mazkur holatlar ta'lim muassasalarida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogik dasturlarni joriy etish zarurligini ko'rsatadi. Jamoaviy o'yinlar, guruhli mashg'ulotlar, rolli o'yinlar va ijtimoiy vazifalarni bajarish orqali bolalarning hamkorlik qilish, murosaga kelish, yetakchilik va mas'uliyat ko'nikmalarini mustahkamlash mumkin. Bu jarayon bolalarga tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlarni yaxshilash, konfliktli vaziyatlarni samarali boshqarish va ijtimoiy muhitga moslashish imkonini beradi.

Shuningdek, olingan natijalar ijtimoiy moslashuvning yagona o'lchami yo'qligini, uning ota-ona yordami, maktab muhiti va tengdoshlar bilan muloqotning o'zaro ta'siri natijasida shakllanishini ko'rsatadi. Bu esa pedagoglar va psixologlarga bolalarning ijtimoiy rivojini qo'llab-quvvatlashda individual yondashuvni rivojlantirish imkoniyatini beradi.

Umuman olganda, tadqiqot shuni tasdiqlaydi: kichik oilalarda o'sayotgan bolalar o'zining emotsional va akademik ko'nikmalari bilan ajralib turadi, biroq ijtimoiy tajriba va tengdoshlar bilan muloqotning cheklanganligi ularning ijtimoiy moslashuvining ayrim jihatlarini zaiflashtirishi mumkin. Shu sababli, bolalarning kompleks ijtimoiy rivojini ta'minlash uchun maktab va oilaviy qo'llab-quvvatlashning uyg'un tizimi muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kichik oilalarda o'sayotgan bolalar ijtimoiy moslashuvning ayrim jihatlarida, xususan, akademik muhitga muvaffaqiyatli integratsiyalashish, topshiriqlarni mustaqil bajarish va emotsional barqarorlikda sezilarli ustunlik ko'rsatadilar. Ushbu natija kichik oilalarda ota-onalarning individual yondashuvi va doimiy qo'llab-quvvatlashi bolalarning o'ziga ishonch va o'zini anglash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilishini tasdiqlaydi.

Biroq tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tengdoshlar bilan muloqot qilish, jamoaviy faoliyatlarda ishtirok etish va ijtimoiy tajriba orttirish jarayonida ayrim cheklanishlar kuzatiladi. Bu esa bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda qo'shimcha pedagogik va psixologik yordam zarurligini ko'rsatadi. Shu bois ota-onalar, pedagoglar va maktablar bolalarning ijtimoiy rivojini kompleks tarzda qo'llab-quvvatlashga, ularni jamoaviy mashg'ulotlar, rolli o'yinlar va ijtimoiy vazifalar orqali tengdoshlar bilan samarali muloqot qilishga rag'batlantirishga alohida e'tibor qaratishlari lozim.

Kelgusidagi tadqiqotlarda mazkur mavzuni uzun muddatli (longitudinal) kuzatuvlar asosida o'rganish, shuningdek, turli madaniy va ijtimoiy kontekst omillarining bolalarning ijtimoiy moslashuviga ta'sirini chuqur tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Bu yondashuv nafaqat ilmiy asoslangan xulosalarni boyitadi, balki amaliy pedagogik strategiyalarni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Aristotel. Metafizika. Toshkent: Fan, 2004.
- Kant, I. Sof aql tanqidi. Toshkent: O'zbekiston, 2011.
- Platon. Dialoglar. Toshkent: Fan, 2007.
- Мамардашвили, М.К. Сознание и цивилизация. Moskva: Политиздат, 1990.
- Абдурахмонов, А. Bilish nazariyasi asoslari. Toshkent: Universitet, 2018.
- Berk, L.E. Development Through the Lifespan. Boston: Pearson, 2018.
- Santrock, J.W. Child Development. New York: McGraw-Hill Education, 2019.
- Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
- Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
- Bornstein, M.H., & Bradley, R.H. (Eds.). Socioeconomic Status, Parenting, and Child Development. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2003.